

Izvirni znanstveni članek/Original scientific article

Diplomske značke nekdanjih šol za medicinske sestre, otroške negovalke in babice v Sloveniji: interpretativna zgodovinska raziskava

Graduation badges or pins of former nursing and midwifery schools in Slovenia: an interpretative historical research

Janez Fischinger, Duša Fischinger

Ključne besede: priponke; značke; medicinske sestre; babice; otroške sestre negovalke; diplomske značke

Key words: badges; pins; nurses; midwives; nursery nurses; graduation pins

doc. dr. Janez Fischinger, dr. med., dr. dent. med., spec. otorinolaringolog; Fakulteta za zdravstvo Angele Boškin, Spodnji Plavž 3, 4270 Jesenice, Slovenija

Kontakti e-naslov/
Correspondence e-mail:
janez.fischinger@guest.arnes.si

Duša Fischinger, prof. slov. in nem.; Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Zaloška 7a, 1000 Ljubljana, Slovenija

IZVLEČEK

Uvod: Novoizšolanim medicinskim sestram in babicam je mnogo šol po svetu podeljevalo značko za nošenje na njihovi uniformi. Značke so različno poimenovane: šolske, sestrške, babiške ali diplomske značke. Cilj zgodovinske raziskave, katere namen je ohraniti védenje o tej naši kulturni dediščini, je bil ugotoviti, katere slovenske zdravstvene šole so značke podeljevale in kakšne so le-te bile.

Metode: Pisnih virov o tej temi skoraj ni, zato je bilo opravljenih 346 intervjujev z upokojenimi in aktivnimi medicinskimi sestrami, babicami, otroškimi negovalkami ali njihovimi svojci. Značke, ki jih še hranijo, so bile dokumentirane s fotografitranjem. Zbranih je bilo tudi nekaj arhivskih fotografij, na katerih je nošenje značk na uniformah dobro vidno. Raziskava je potekala od junija 2013 do decembra 2016.

Rezultati: V Sloveniji so vse nekdanje šole za medicinske sestre, babice in otroške negovalke vsem ob uspešno zaključenem šolanju poleg listine podelile tudi značko šole. Prve značke so bile podeljene leta 1925. Po reformi srednjega šolstva (1981/82) značk niso več podeljevali. Dokumentiranih je pet značk z različnimi simbolnimi motivi in njihove številne variante zaradi preimenovanja šol. Nekaj manj kot petina (19 %) intervjuvanih svojo značko še hrani.

Diskusija in zaključek: Značke so dokaz nastanka in razvoja zdravstvenih šol in so del slovenske zgodovine zdravstvene nege. Svoje mesto bi morale najti v muzeju, morda tudi v samostojnem muzeju zdravstvene nege, v kakršnih so hranjene drugod po svetu.

ABSTRACT

Introduction: Around the world schools of nursing and midwifery awarded their graduates with badges or pins. The pins are referred to with different names: school, nurse/midwives or graduation pins. The goal of this historical research was, in addition to preserving knowledge on this cultural tradition, also to establish which Slovenian schools presented these pins and what they looked like.

Methods: There are almost no written sources related to this topic, so 346 interviews with currently employed nurses and midwives as well as retired nurses and midwives or their relatives were conducted. Photographs exhibiting pins on nurses or midwives uniforms were also collected. The research was conducted from June 2013 to December 2016.

Results: It has been established that all graduates of Slovenian nursing and midwifery schools were presented with graduation pins. The earliest pins were awarded in 1925. After the educational reform of secondary schools in 1981/82 the pins were no longer presented. Five types of pins with different symbolic motifs were documented. Less than a fifth (19 %) of the interviewees still have the pins in their possession.

Discussion and conclusion: The pins provide evidence of the foundation and development of healthcare schools and present a part of Slovenian nursing history. They should be put in a museum or maybe even in an independent museum of healthcare as it is customary elsewhere around the world.

Uvod

V zadnji četrtini 19. stol. je nekaj šol v svetu, ki so izobraževale medicinske sestre, pričelo svojim diplomantkam poleg diplomske listine podeljevati tudi diplomsko značko, imenovano tudi kar sestrška značka, na kateri je bil običajno napisan naziv šole ali pa naziv bolnišnice, pri kateri je bila šola organizirana. V angleško govorečih deželah te značke imenujejo šolska, bolnišnična ali diplomska značka (*badge*). V Združenih državah Amerike značko imenujejo *pin*, slovesno podelitev značke pa *pinning ceremony*. V nemško govorečih deželah jih imenujejo diplomska broška (*Diplombrosche*). V Sloveniji so te značke imenovali kar sestrška značka.

O tem, katera zdravstvena šola in kdaj je podeljevanje značk izšolanim medicinskim sestram uvedla prva, ni zanesljivih podatkov. Nekateri (Rode, 1989; Sutherland, 1997) menijo, da imajo diplomske značke svoje predhodnike. To naj bi bilo znamenje križa, kasneje poimenovanega malteški križ, ki so ga že v 12. stol. na svojih oblačilih imeli križarski vitezi in bratje bolnišnično-viteškega reda sv. Janeza v Jeruzalemu. Predhodnice diplomskih značk so tudi medalje, ki jih je svojim najboljšim učenkam na šoli Bolnišnice sv. Tomaža v Londonu podeljevala Florence Nightingale (Ericksen, 2016).

Brown (1952) opisuje značke, ki so jih nekatere prve šole za medicinske sestre v Združenih državah Amerike v 80. in 90. letih 19. stol. podeljevale vsem svojim diplomantkam. V Avstro-Ogrski so prvi generaciji diplomantk na Državni šoli za negovalke bolnikov pri Splošni bolnišnici na Dunaju značke podelili leta 1915. Uredba o njihovi službeni uniformi iz leta 1914 je predpisovala, da morajo na svojem delovnem mestu prejemnice diplomskih značk le-te tudi nositi pripete na svoji uniformi (Kozon, 2006). Šeparović (1989) omenja, da Mednarodni kodeks etike medicinskih sester iz leta 1965 medicinskim sestram nalaga, da na uniformi obvezno nosijo svoje značke. O prvih značkah slovenskih medicinskih sester piše Jarnovič (1978): prvo tako slovensko značko, delo akademskega kiparja Lojzeta Dolinarja, je je v obdobju pred letom 1934 svojim diplomantkam podeljevala Šola za zaščitne sestre v Ljubljani, drugo značko, ki jo je ustvaril akademski kipar France Gorše, je ista šola podeljevala od leta 1934 dalje.

Oznaka diplomirani je nekdanje imela pri nas in v svetu drugačen pomen, kot ga ima danes, ko označuje visokošolsko stopnjo izobrazbe. Do sredine preteklega stoletja so vse zdravstvene šole ne glede na dolžino šolanja za uspešen zaključek izobraževanja podeljevale diplomo in značko šole. Diplomsko listino so tako podeljevali tudi izšolanim bolniškim strežnicam. Otroškim negovalkam so tako listino skupaj z značko podeljevali do ukinitve Šole za otroške negovalke leta 1960.

V Sloveniji zdravstvene šole že desetletja značk več ne podeljujejo. V Združenih državah Amerike in v

državah Britanske skupnosti narodov (*Commonwealth*) ter tudi v Avstriji nekatere šole značke še vedno podeljujejo in jih posamezne prejemnice poleg obvezne službene identifikacijske priponke na uniformo še vedno pripenjajo. V Sloveniji se je védenje o tem, da so slovenske zdravstvene šole podeljevale diplomske značke in da so te značke mnoge zdravstvene delavke na uniformi tudi nosile, že skoraj povsem izgubilo.

Podeljevanje diplomskih značk je imelo več namenov. Prejem značke, ki jo je šola diplomantkam podelila kot nagrado za uspešno zaključeno šolanje in kot častno dekoracijo ter viden znak dosežene izobrazbe, je pomenil tudi simbolno iniciacijo oz. sprejem v stroko. Ohranjal je občutek pripadnosti šoli in povezanosti z ostalimi diplomantkami iste šole. Z značkami, ki so jih nosile na uniformah oz. delovni obleki, so se diplomantke tako jasno razlikovale od pomožnega, nešolanega osebja v podobnih uniformah; značke so jim dajale tudi občutek samozvesti in jim pri delu povečevale avtoriteto. Pripeta značka z imenom zdravstvene šole je šolo tudi promovirala. Vsem, ki so opravljale patronažno delo, je značka, pripeta na uniformi, predstavljala tudi zagotovilo določene osebne zaščite, saj so morale delati tudi v socialno neurejenem, nemalokrat nevarnem okolju. Značke so bile izkaz uradne osebe, ki pri delu ne sme biti ovirana, pač pa je treba z njo sodelovati.

Danes te značke pomagajo pri proučevanju fotografskega arhivskega gradiva, na katerem ni nobenih podatkov. Značke, vidne na uniformah, lahko pomagajo pri pojasnitvi, kateri profil zdravstvene delavke oz. delavca fotografija prikazuje. V primerih, ko v zapuščini medicinske sestre, negovalke ali babice spričevalo šole ni ohranjeno, ohranila pa se je diplomska značka, le-ta pomaga okvirno ugotoviti, na kateri šoli in kdaj se je oseba šolala.

Značke so pomembni dokazi nastanka, razvoja in sprememb zdravstvenega šolstva tudi pri nas, so del zgodovine zdravstvene nege in tudi del slovenske kulturne dediščine. V svetu so zato diplomske značke praviloma tudi sestavni del razstavljenega gradiva muzejev zdravstvene nege.

Namen in cilji

Namen raziskave je bil ohraniti znanjem védenje o značkah, ki so priče zgodovine in razvoja sestrškega in babiškega šolstva v Sloveniji. Cilj raziskave je bil ugotoviti, katere slovenske zdravstvene šole so v 20. stoletju hkrati z listino o doseženi izobrazbi svojim diplomantkam in diplomantom podeljevale tudi značko šole, na kateri so se izobraževali, in kakšne so bile te značke.

Metode

Uporabljena je bila interpretativna zgodovinska metoda raziskovanja.

Opis zbiranja zgodovinskih virov

Naša osnovna želja ni bila oblikovati katalog značk, zato podatkov o značkah nismo zbirali in zapisovali po pravilih faleristike, tj. umetnostnozgodovinske vede, ki proučuje odlikovanja. O razvoju slovenskih zdravstvenih šol smo uporabljali podatke iz članka *50 let zdravstvenega strokovnega šolstva na Slovenskem* (Gradišek, 1974) in razstavnega kataloga *Šola za sestre: zdravstveno šolstvo na Slovenskem* (Šuštar, 1992). Podatke o značkah, ki so jih nekdanji v Sloveniji medicinske sestre, višje medicinske sestre, otroške sestre negovalke, otroške negovalke, babice in medicinske sestre babice skupaj z diplomom oz. zaključnim spričevalom prejele ob zaključku šolanja, smo najprej iskali v bibliografskih bazah podatkov COBIB.SI, PubMed, Biomedicina Slovenica, dLib.si, Digitalni arhiv Obzornika zdravstvene nege in še v literaturi, ki bi potencialno utegnila vsebovati kakršnekoli podatke o značkah zdravstvenih šol (strokovne revije, glasila in knjige, jubilejni zborniki zdravstvenih šol, poročila in katalogi, izdani ob razstavah o zgodovini zdravstvenega šolstva na Slovenskem, diplomske naloge, časopisi), v arhivskem gradivu in v zakonskih normativih, vendar v teh virih kakršnihkoli uporabnih podatkov nismo uspeli najti. Iskanje smo razširili še na tuje podatkovne baze, saj smo hoteli tudi primerjati podeljevanje diplomskih značk zdravstvenih šol v tujini in pri nas.

Za podatke o značkah smo pisno zaprosili vodstva naslednic nekdanjih zdravstvenih šol, pregledali smo tudi spletne strani o zgodovini posameznih zdravstvenih šol. Za podatke smo prosili tudi na Zbornici zdravstvene in babiške nege – Zvezi društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije ter predsednice ali članice regijskih strokovnih društev in članice Delovne skupine za ohranjanje zgodovine zdravstvene in babiške nege. Več posameznic iz teh ustanov je žal lahko prispevalo le malo ali samo nepopolne podatke ter le nekaj slikovnih virov, še največ podatkov smo prejeli o značkah Srednje zdravstvene šole Celje. Podatke smo iskali tudi v Zgodovinskem arhivu Ljubljane, v Slovenskem šolskem muzeju, v Mestnem in v Narodnem muzeju, v Muzeju novejši zgodovine ter v umetnostnih galerijah. Kljub pripravljenosti predstavnikov ustanov za sodelovanje nam s podrobnimi podatki niso mogli pomagati. Na naše pisne prošnje za sodelovanje nam ena srednja zdravstvena šola niti ni odgovorila, ena pa nam, zaradi varovanja tajnosti osebnih podatkov, spiskov svojih diplomantov ni posredovala.

Zaradi možnosti, da so kje diplomske značke samo omenjene ali na kakšni fotografiji na uniformi dobro vidne, smo prelistali tudi vse številke strokovnih revij *Medicinska sestra na terenu* in *Babiški vestnik*, prebrali smo raziskovalne naloge in diplomska dela na tematiko zgodovine sestrstva in babištva. Pregledali smo časopise, ki je januarja 1925 poročalo o diplomiranju

prve generacije zaščitnih sester in negovalk dojenčkov *Sole za sestre v Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani*. Članki podeljevanja značk niso omenjali. Ker za našo raziskavo tako nismo mogli zbrati dovolj že objavljenih podatkov, smo se odločili, da podatke pridobimo neposredno od prejemnic diplomskih značk.

Izvedba odprtih intervjujev

S pilotskim intervjuvanjem smo ugotovili, da slovenske zdravstvene šole vsem, ki so šolanje pričeli po reformi leta 1981, značk niso več podeljevale. Pri intervjujih se je bilo tako treba usmeriti v pretežno že upokojene civilne in redovne medicinske sestre, babice in otroške negovalke ali sorodnike že pokojnih prejemnic značk. Da bi pri pretežno starejši populaciji dosegli kar največjo odzivnost, se nismo odločili za metodo razpošiljanja vprašalnika po pošti, temveč za neposredno, osebno intervjuvanje ali intervjuvanje po telefonu ali po e-pošti.

Po osebni predstavitvi in pojasnilu, kaj raziskujemo, smo prosili za intervju. Na željo smo zagotovili tudi anonimnost. Zastavili smo naslednja okvirna vprašanja: »Kdaj ste šolanje zaključili?«, »Ali ste ob zaključku šolanja skupaj z diplomom oz. spričevalom prejeli tudi značko z nazivom šole?«, »Kaj je na znački upodobljeno?«, »Na kakšen način vam je bila značka izročena?«, »Zakaj ste jo oz. je niste pri delu nosili na uniformi?«, »Ali značko še hranite?«, »Kje in kako jo hranite?«.

Opis vzorca intervjuvanih

Ob osebnih obiskih smo intervjuvali še aktivne medicinske sestre na več oddelkih Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani in na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Medicinske sestre in babice različnih oddelkov bolnišnic in zdravstvenih domov po Sloveniji smo intervjuvali večinoma po telefonu, redkeje osebno ali po e-pošti. Kontakte z upokojenimi zdravstvenimi delavkami smo uspeli vzpostaviti na osnovi spiskov diplomantk zdravstvenih šol z vnašanjem njihovih priimkov in imen v elektronski telefonski imenik Slovenije. Z nekaterimi smo uspeli vzpostaviti stik in jih intervjuvati, nekatere so nam tudi posredovale telefonske številke sošolk. Zanesljivost podatkov smo povečali tako, da smo, kadar je bilo le mogoče, intervjuvali več diplomantk istega letnika iste izobraževalne ustanove. Pri iskanju potencialnih intervjuvank smo si pomagali še s članki ob upokojitvah medicinskih sester, objavljenih v internih glasilih slovenskih bolnišnic in zdravstvenih domov. Kontakte smo vzpostavljali tudi s pomočjo življenjepisov prejemnic in prejemnikov srebrnih in zlatih znakov ter drugih priznanj v glasilu *Utrip*. Uspeli smo še intervjuvati nekaj nekdanjih ravnateljic, učiteljic in inštruktoric zdravstvenih šol. Za obdobje od začetka

podeljevanja diplomskih značk, tj. od leta 1925 do leta 1944 nismo uspeli intervjuvati nobene od prejemnic značk, intervjuvali pa smo nekaj njihovih svojcev, ki diplomske značke in diplome pokojnih medicinskih sester ali otroških sester negovalk še hranijo. Za pridobitev podatkov o primerih podeljevanja značk babicam že pred ali med 2. svetovno vojno nismo uspeli najti nobene intervjuvanke ali intervjuvanca.

V sklopu raziskave smo iskali in zbirali tudi fotografije generacij ali posameznih diplomantk zdravstvenih šol ob zaključku šolanja, na katerih je vidno, da imajo na civilni obleki ali uniformi pripeto značko šole, in slike medicinskih sester, otroških sester negovalk, otroških negovalk in babic, ki imajo pri delu na svoji uniformi pripeto tudi značko šole.

V začetnem obdobju raziskave smo po Sloveniji obiskovali tiste prejemnice značk, ki le-te še hranijo. Še ohranjene značke smo fotografirali. Kasneje smo fotografirali tudi značke, ki smo jih uspeli kupiti na trgu s starinami. Značke, ki so nam jih nekatere intervjuvanke med razgovorom hotele podariti, smo, razen v enem primeru, vedno odklonili.

Vseh intervjuvank in intervjuvancev je bilo 346, nekatere smo intervjuvali tudi večkrat. Na kar nekaj intervjujev smo morali čakati od nekaj tednov do več mesecev. Intervju so odklonile samo 4 osebe (1,2 %), 31 osebam (8,9 %) smo morali zagotoviti anonimnost. Najmlajša intervjuvanka je bila stara 48 let, najstarejša 97 let. Med intervjuvanci je bilo 9 moških (2,6 %). Raziskava je potekala v obdobju od junija 2013 do decembra 2016.

Rezultati

O značkah slovenskih medicinskih sester smo našli samo en članek (Jarnovič, 1978). Samo omembo, samo sliko ali omembo s sliko diplomskih značk slovenskih zdravstvenih šol smo našli v nekaj virih (Ambrožič, 1927; Dragaš, 1930; Pirc, 1938; Organizacija otroških sester negovalk, 1941; Upravni odbor, 1953; Švajncer, 1983; Šuštar, 1992; Borisov, 1995; Dobrajc, 2005; Keršič, et al., 2011; Salobir & Vengušt, 2013). Leta 2015 smo v razstavnih vitrini Ginekološke klinike Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani (Leonišče) odkrili značko in plaketo *Babiške šole*, v vitrini *Srednje zdravstvene šole v Ljubljani* pa fotografijo diplomske značke predhodnice te šole, tj. *Šole za medicinske sestre v Ljubljani*.

Vse značke zdravstvenih šol, ki smo jih v raziskavi odkrili, opisujemo v časovnem zaporedju, kot so šole nastajale in delovale v Sloveniji. Izbor evidentiranih, neočiščenih značk prikazuje Slika 1.

Ljubljana

Šola za sestre pri Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani je leta 1925 prvi generaciji diplomantk podelila posrebreno značko pokončne ovalne oblike

z reliefno upodobitvijo majhnega golega otroka. Na znački je napis: *ŠOLA ZA SESTRE V ZAVODU ZA SOC. HIG. ZAŠČITO DECE V LJUBLJANI* (Slika 1, Ljubljana 1). Zada je vtisnjeno ime graverja L. PRAMER in kraj izdelave značke WIEN IX. Slika 2 prikazuje nošenje te značke na uniformi.

Omenjena šola je bila leta 1931 preoblikovana v šolo polivalentnega tipa in poimenovana *Šola za zaščitne sestre v Ljubljani*. Vodstvo šole je gojenkam zaključnega letnika predstavilo osnutka za novo diplomsko značko, deli akademskih kiparjev Franceta Goršeta in Antona Severja. Gojenke so v pismu (Horvat, et al., 1935) prosile, da bi bila značka, ki jo bodo kupile in nosile, izdelana po Severjevem osnutku, na katerem je simbolno predstavljeno delo zaščitne sestre. Prošnje niso upoštevali, šola je diplomantkam pričela podeljevati posrebreno značko po Goršetovi predlogi, tj. značko v obliki enakostraničnega trapeza z reliefnim likom ženske, ki v dvignjeni desnici drži svetilko. Skoraj polovica intervjuvank je to svojo značko glede na vsebovano simboliko imenovala kar »Florence Nightingale značka« (v nadaljevanju standardna značka). Na tej znački piše: *ŠOLA ZA ZAŠČITNE SESTRE V LJUBLJANI* (Slika 1, Ljubljana 2). Zada je vtisnjeno ime graverja in kraj izdelave J. STIRN LJUBLJANA. Podeljevanje take značke smo lahko dokazali še za leto 1947.

Omenjena šola je bila leta 1949 preimenovana v *Šolo za medicinske sestre v Ljubljani* in generacija diplomantk 1950 in naslednje tri so prejele značko s pravopisno napako v napisu: *ŠOLA ZA MEDECINSKE SESTRE V SLOVENIJI* (Slika 1, Slovenija 1 (Ljubljana)). Graver in kraj izdelave nista bila več vtisnjena. Napis na znački ni bil skladen z nazivom šole.

a) Višja šola za medicinske sestre v Ljubljani

Šola za medicinske sestre v Ljubljani je leta 1954 prerasla v *Višjo šolo za medicinske sestre v Ljubljani*, tako srednje šole za medicinske sestre v Ljubljani ni bilo več. Višja šola za medicinske sestre v Ljubljani je že prvim generacijam diplomantk pričela podeljevati standardni tip značke z napisom *VIŠJA ŠOLA ZA MEDICINSKE SESTRE V LJUBLJANI* (Slika 1, Ljubljana 3).

Po preoblikovanju in preimenovanju v *Višjo šolo za zdravstvene delavce (VŠZD v Ljubljani)* leta 1962 je šola višjim medicinskim sestram podeljevala standardni tip značke z napisom *VŠZD V LJUBLJANI ODDELEK ZA MEDICINSKE SESTRE* (Slika 1, Ljubljana 4). Slika 3 prikazuje nošenje te značke na uniformi. Pet intervjuvank je potrdilo prejem značke skupaj z diplomom še v letu 1979, dve od teh jo še hranita. Nobena intervjuvana diplomiranka iz leta 1980 prejema značke ni potrdila. *VŠZD v Ljubljani* fizioterapevtom in rentgenskim pomočnikom, ki so se prav tako šolali na tej višji šoli, značk ni podeljevala.

Slika 1: Izbor diplomskih značk nekdanjih slovenskih šol za medicinske sestre, otroške sestre negovalke in babice v Sloveniji, podeljenih v obdobju 1925–1984, v naravni velikosti (Vir: Zasebna zbirka Fischinger, Foto: J. Fischinger)
 Figure 1: Selection of graduation badges/pins of former nursing and midwifery schools in Slovenia, 1925–1984, depicted in actual sizes (Source: Fischinger private collection, Photo: J. Fischinger)

Slika 2: Antonija Schiffrer, diplomantka sestrške šole v Ljubljani, generacija diplomantk 1925, z diplomsko značko na uniformi (glej Slika 1, Ljubljana 1) (Vir: Neja, 1969, p. 136)

Figure 2: Antonija Schiffrer, graduate of Ljubljana nursing school, class of 1925, wearing her graduation badge (see Figure 1, Ljubljana 1) (Source: Neja, 1969, p. 136)

b) Šola za otroške sestre negovalke v Ljubljani

V okviru Zavoda za zdravstveno zaščito mater in otrok v Ljubljani se je leta 1929 pričelo šolanje otroških sester negovalk najprej v šestmesečnih tečajih, od sredine 30. let pa v enoletni šoli, ki je bila leta 1938 uradno poimenovana *Šola za otroške sestre negovalke v Ljubljani*. Šola je diplomantkam poleg diplome podeljevala tudi okroglo posrebrano značko z likom žene (otroške sestre negovalke) z majhnim otrokom v naročju in napisom ŠOLA ZA OTROŠKE SESTRE NEGOVALKE V LJUBLJANI (Slika 1, Ljubljana 5). Na hrbtni strani te značke je vtisnjeno J. STIRN LJUBLJANA. Kateri umetnik je značko oblikoval, nismo uspeli izvedeti.

Po 2. svetovni vojni je bila šola preimenovana v *Šola za otroške negovalke v Ljubljani*. Diplomantke so leta 1951 prejele diplomsko listino z novim nazivom šole in ponikljano diplomsko značko, na kateri pa je bil še stari naziv šole in kratica L.R.S. za ime Ljudska republika Slovenija – na znački je bil napis: ŠOLA ZA OTROŠKE SESTRE NEGOVALKE L.R.S. (Slika 1, Slovenija 2 (Ljubljana)), kar torej ni bilo skladno z uradnim nazivom šole. Slika 4 iz začetka 50. let 20. stol. prikazuje to značko na uniformi otroške negovalke. Po 2. svetovni vojni na zadnji strani značke ni več oznake izdelovalca.

V naslednjih letih je bil napis na znački enak uradnemu nazivu šole: ŠOLA ZA OTROŠKE NEGOVALKE V LJUBLJANI (Slika 1, Ljubljana 6).

Evidentirali smo še manjšo, delno emajlirano značko z enakim motivom in napisom ŠOLA ZA OTROŠKE NEGOVALKE SLOVENIJE (Slika 1, Slovenija 3 (Ljubljana)), za katero pa nismo ugotovili, kdaj so jo podeljevali niti ali so jo podeljevali samo v Ljubljani ali morda tudi na šolah za otroške negovalke v Celju in Mariboru.

Šola za otroške negovalke v Ljubljani je s šolsko reformo leta 1960 postala štiriletna šola z novim nazivom *Šola za zdravstvene delavce za otroško zdravstvo*, v letu 1963 je bila preimenovana v *Šola za otroške sestre*. Ta štiriletna šola značk ni podeljevala.

c) Šola za medicinske sestre Ljubljana

Šola za medicinske sestre Ljubljana je leta 1967 nastala iz *Šole za otroške sestre*. Imela je tri izobraževalne programe. Ta šola je novoizšolanim sestram podeljevala

Slika 3: Anica Paulus, viš. med. ses., Klinika za porodništvo in ginekologijo Ljubljana, z diplomsko značko, fotografirano okoli leta 1970 (glej Slika 1, Ljubljana 4) (Vir: Zasebni arhiv H. Škraban, Foto: neznani fotograf)

Figure 3: Anica Paulus, RN, University Medical Centre Ljubljana, Department of Obstetrics and Gynecology, around 1970 wearing a graduation badge (see Figure 1, Ljubljana 4) (Source: H. Škraban private archive, Photo: unknown photographer)

Slika 4: Otroška negovalka Lojzka Rošer z diplomsko značko, Otroške jasli Ljubljana zgodnja 50. leta 20. stol. (glej Slika 1, Slovenija 2 (Ljubljana)) (Vir: Zasebni arhiv A. Bele, Foto: neznani fotograf)

Figure 4: Nurse Lojzka Rošer wearing her graduation badge, Nursery Ljubljana in the early 50s of 20th century (see Figure 1, Slovenija 2 (Ljubljana)) (Source: A. Bele private archive, Photo: unknown photographer)

standardno značko, in sicer z napisom ŠOLA ZA MEDICINSKE SESTRE V LJUBLJANI (Slika 1, Ljubljana 7). To značko so diplomantkam podeljevali vse do vključno leta 1984, ko je šolanje zaključila še zadnja generacija, izšolana po starem programu.

d) Babiška šola v Ljubljani

Svojim diplomantkam je značke podeljevala tudi *Babiška šola v Ljubljani*. Kdaj in kakšna značka je bila babicam prvič podeljena, nismo uspeli ugotoviti. Evidencialni pa smo podelitev pravokotne značke iz verjetno srebrne pločevine z reliefno upodobitvijo babice z novorojenčkom v naročju. Na znački je napis BABIŠKA ŠOLA LJUBLJANA (Slika 1, Ljubljana 8), Na hrbtni strani je vtisnjeno J. STIRN LJUBLJANA. Tudi za to značko nismo uspeli ugotoviti, kateri umetnik jo je oblikoval. Podeljevali so jo v 50. in v zgodnjih 60. letih 20. stoletja.

Leta 1960 je *Babiška šola v Ljubljani* postala štiriletna. Na šolo so zaradi došolanja prihajale babice prejšnjih generacij. Ena od teh babic nam je med intervjujem pokazala okroglo plaketo, ki jo je prejela po zaključku dodatnega šolanja. Na okrogli bakreni plaketi je reliefni lik babice z novorojenčkom v naročju in napis

BABIŠKA ŠOLA LJUBLJANA (Slika 1, Ljubljana 9). Šuštar (1992) to plaketo omenja kot značko.

Leta 1971 se je *Babiška šola v Ljubljani* preimenovala v *Šolo za medicinske sestre-babice*, ki je podeljevala okroglo posrebreno značko z reliefnim likom zdravnika Gerarda van Swietna (1700–1772), ustanovitelja ljubljanske babiške šole leta 1753. Na znački je napis LJUBLJANSKA BABIŠKA ŠOLA VAN SWIETEN 1753 (Slika 1, Ljubljana 10). Kdo jo je umetniško oblikoval, nismo ugotovili. Verjetno je oblikovana po srebrni medalji z likom van Swietna, ki jo hrani npr. Numizmatični kabinet Umetnostnozgodovinskega muzeja na Dunaju. Na znački šole ni oznake izdelovalca. Značko so prejele tudi dijakinje, ki so še po starem programu šolanje zaključile leta 1984.

Maribor

Več intervjuvank, ki so diplomirale na *Šoli za medicinske sestre v Mariboru* v letih 1949, 1950 in 1951, je potrdilo, da so ob zaključku šolanja prejele tudi značko šole. Danes nobena od njih te značke nima več. Po opisu je to bila sestrška značka standardnega tipa, torej povsem enaka znački (Slika 1, Slovenija 1 (Ljubljana)), kakršno so v zgodnjih 50. letih prejele diplomantke na *Šoli za medicinske sestre v Ljubljani*. Nekaj intervjuvank, ki so diplomirale v letih 1953–1959, je potrdilo prejem take značke, nobena pa je ni uspela ohraniti.

Po reformi šolstva leta 1960 je bila šola preimenovana v *Medicinsko srednjo šolo Maribor*, ki je podeljevala standardno značko, izdelano iz medeninaste pločevine in z napisom MEDICINSKA SREDNJA ŠOLA MARIBOR (Slika 1, Maribor 1). Čeprav je bilo po letu 1960 na šoli postopno uvedeno izobraževanje različnih smeri, so vse diplomantke te mariborske šole, npr. tudi porodniško-ginekološke sestre, prejele enako standardno sestrsko značko.

Leta 1971 se je šola preimenovala v *Zdravstveno šolo Maribor*, kar se je odrazilo tudi v napisu na diplomskih značkah – ZDRAVSTVENA ŠOLA MARIBOR (Slika 1, Maribor 2). Mariborska zdravstvena šola je imela dislocirani oddelek na Ptuj, tudi diplomantkam tega oddelka so podeljevali enako značko. Po preimenovanju mariborske zdravstvene šole leta 1977 v *Zdravstveno šolo »Juge Polak« Maribor* je značka ostala nespremenjena. Leta 1983 je bila šola preimenovana v *Srednjo zdravstveno šolo Juge Polak Maribor*, ki je tega leta diplomsko značko (Slika 1, Maribor 3) še podeljevala.

Zdravstvena šola Maribor je v 70. letih 20. stoletja posebno značko z motivom zoba, okrog katerega se ovija kača, podeljevala vsem, ki so uspešno zaključili šolanje zobozdravstvene smeri.

Celje

Že prva generacija gojenk *Šole za medicinske sestre v Celju* je leta 1958 pri zaključni slovesnosti

podelitve diplom prejela tudi značko šole. Nobena od intervjuvank značke ni uspela ohraniti.

Leta 1960 je bila šola preimenovana v *Šola za zdravstvene delavce Celje*, le-ta je podeljevala posrebreno standardno značko z napisom ŠOLA ZA ZDRAVSTVENE DELAVCE V CELJU. Izdelovalec na znački ni naveden. Nobene od omenjenih značk nismo uspeli pridobiti za zbirko, niti ju nismo imeli na razpolago za fotografiranje.

V šolskem letu 1977/78 se je šola preimenovala v *Zdravstveni šolski center Celje*, ki je podeljeval posrebreno standardno značko z napisom ZDRAVSTVENI ŠOLSKI CENTER CELJE (Slika 1, Celje). Podeljevanje značke smo lahko ugotovili še za leto 1981.

V Celju so leta 1948 organizirali enoletno *Šolo za otroške negovalke*, ki je delovala samo tri leta. Ali je tudi ta šola podeljevala diplomske značke, nismo ugotovili.

Murska Sobota

Šola za zdravstvene delavce je že prvi generaciji, ki je zaključila šolanje leta 1964, podelila standardno značko iz tanke bakrene pločevine. Evidentirana značka še kaže znake posrebitve. Na znački je napis ŠOLA ZA ZDRAVSTVENE DELAVCE MURSKA SOBOTA (Slika 1, Murska Sobota).

Po preimenovanju šole v *Zdravstveno šolo Murska Sobota* se je podeljevala posrebrena standardna značka, izdelana iz debelejšje kovine. Na tej znački je napis ŠOLA ZA MEDICINSKE SESTRE MURSKA SOBOTA, napis torej ni skladen s takratnim uradnim nazivom šole. Več intervjuvank je prejem značke potrdilo še za leto 1977.

Šempeter pri Gorici in Gorica

Prva generacija, ki je zaključila šolanje leta 1965 na *Šoli za zdravstvene delavce druge stopnje Antona Marka Plenčiča – Šempeter pri Gorici*, je prejela posrebreno standardno značko z napisom ZDRAVSTVENA SREDNJA ŠOLA ŠEMPETER. Napis ni skladen s takratnim uradnim nazivom šole.

Po preimenovanju šole v šolskem letu 1974/75 v *Zdravstveno šolo Gorica* so pričeli podeljevati standardno, posrebreno diplomsko značko z napisom ZDRAVSTVENA ŠOLA GORICA (Slika 1, Nova Gorica). Take značke je šola podeljevala vsaj še leta 1978.

Piran

Dijaki, ki so končali šolanje na *Srednji šoli za zdravstvene delavce Piran*, so leta 1965 prejeli posrebreno standardno značko z napisom ŠOLA ZA MEDICINSKE SESTRE V SLOVENIJI (Slika 1, Slovenija 4 (Piran)). Kraj, kjer je šola delovala, ni naveden. Tudi po preimenovanju šole leta 1971 v *Srednjo šolo Piran* in leta 1978 v *Zdravstveni center*

– *zdravstveni šolski center Piran* je šola še naprej podeljevala enake značke kot prvi generaciji. Tako značko so podeljevali vsaj še v letu 1979.

Jesenice

Šola za zdravstvene delavce Jesenice je v drugi polovici 60. let prejšnjega stoletja novoizšolanim sestram podeljevala standardno značko iz tanke bakrene pločevine z napisom ŠOLA ZA ZDRAVSTVENE DELAVCE JESENICE (Slika 1, Jesenice 1). Značko s takim napisom, vendar posrebreno in masivnejšo, je prejela še generacija, ki je šolanje končala leta 1970.

Po preimenovanju šole v drugi polovici 70. let v *Zdravstveno šolo Jesenice* je šola podeljevala posrebreno standardno diplomsko značko z napisom ZDRAVSTVENA ŠOLA JESENICE (Slika 1, Jesenice 2). Katerega leta je bila značka zadnjič podeljena, nismo ugotovili.

Slika 5 prikazuje skupino novoizšolanih medicinskih sester leta 1978, ki jih je ob delu za potrebe Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani izobraževala *Zdravstvena šola Jesenice* in imajo na uniformah značko šole (Slika 1, Jesenice 2).

Center srednjega usmerjenega izobraževanja (CSUI) na Jesenicah, ki je združeval metalurške, kovinske, družboslovne in zdravstvene programe, je edina šola v Sloveniji, za katero smo lahko ugotovili, da je novoizšolanim zdravstvenim tehnicam in tehnikom, ki so se šolali že po učnih programih usmerjenega izobraževanja, poleg diplome, kot je pisalo na listini o dokončanem šolanju, podeljevala tudi še značko. Na tej posrebreni standardni znački je bil napis CSUI JESENICE ZDRAVSTVENO VARSTVO (Slika 1, Jesenice 3). Generacija, izšolana leta 1985, je to značko še prejela. Po sicer manj zanesljivih podatkih je bila taka značka podeljena še generaciji, ki je šolanje zaključila leta 1987.

Novo mesto

Šola za zdravstvene delavce Novo mesto je prvi generaciji dijakinj leta 1967 poleg spričevala podelila tudi standardno značko iz tanke bakrene pločevine z napisom, ki se razlikuje od uradnega naziva šole: MEDICINSKA SREDNJA ŠOLA NOVO MESTO. Značko te šole nismo uspeli pridobiti, smo pa jo fotodokumentirali.

Leta 1971 je bila šola, kot je razvidno na spričevalih intervjuvank, preimenovana v *Zdravstveno šolo Novo mesto*, ki je podeljevala posrebrene standardne značke z napisom ZDRAVSTVENA ŠOLA NOVO MESTO (Slika 1, Novo mesto). Intervjuvanke so prejem značke potrdile še za leto 1980.

Slovenj Gradec

Zdravstvena šola Slovenj Gradec je prvi generaciji po uspešno zaključenem šolanju leta 1978 podelila

Slika 5: Skupina novoizšolanih medicinskih sester Zdravstvene šole Jesenice s soavtorico tega članka z diplomskimi značkami pred Univerzitetnim kliničnim centrom v Ljubljani leta 1978 (glej Slika 1, Jesenice 2) (Vir: Zasebni arhiv Fischinger, Foto: N. Kos)

Figure 5: Photograph of a group of newly educated nurses of Jesenice School of Nursing with the co-author in front of University medical Centre Ljubljana in 1978 with their graduation badges/pins (see Figure 1, Jesenice 2) (Source: Fischinger private archive, Photo: N. Kos)

posrebreno standardno značko z napisom ZDRAVSTVENA ŠOLA SLOVENJ GRADEC (Slika 1, Slovenj Gradec). Generacija, ki je zaključila šolanje leta 1983, je značko še prejela.

Splošne ugotovitve o diplomskih značkah slovenskih zdravstvenih šol

Glede na pregledane vire lahko zaključimo:

- Vse zdravstvene šole Slovenije, razen Šole za otroške sestre v Ljubljani in bolničarskih šol, so za uspešno zaključeno šolanje podeljevale tudi značke.
- Od leta 1935 do začetka 80. let so vse srednje šole za medicinske sestre in VŠZD v Ljubljani diplomantkam podeljevale po obliki in motivu enake standardne značke. Razlikovale so se le glede na ime in kraj šole ter po materialu, iz katerega so bile izdelane.
- Več kot četrtina intervjuvank se podelitve in prejema značk, čeprav so le-to njihove sošolke potrdile, ne spominja.
- Nobena značka na hrbtni strani ni imela vgraviranega imena in priimka prejemnice (niti vsaj začetnic) ali zaporedne številke ali datuma diplomiranja.
- Način izročitve značk ni bil enoten, prav tako ne način nošenja na uniformi.
- Sestre so značke nosile predvsem zaradi ponosa na šolo in na doseženo izobrazbo, nekatere pa tudi le zato, ker jim je bilo tako rečeno ali ker so jih pač nosile tudi kolegice.
- Pravilnik Šole za zaščitne sestre v Ljubljani, ki ga je napisal dr. Matija Ambrožič in z odlokom odobril minister za narodno zdravje 25. novembra 1926, v 22. členu sestram predpisuje vidno nošenje značke na prsih (Ambrožič, 1927). Nošenje značk potrjujejo tudi pisni viri (Organizacija otroških sester negovalk in vzgojiteljic, 1941) in fotografije (Dragaš, 1930; Pirc, 1938).
- Po 2. svetovni vojni so srednje in višje medicinske sestre ter otroške negovalke značko vse manj nosile; nošenje značke so potrdile samo tri intervjuvane babice.
- Kot razlog, zakaj značke niso nosile, so intervjuvanke navajale strah pred izgubo ali tatvino značke, možno poškodovanje uniforme, hitro izgubo pri pranju uniforme ali selitvah.
- V 70. letih je bilo nošenje značke že opuščeno, nosile so jo le še redke posameznice.

- Manj kot četrtina intervjuvank diplomsko značko še ima, devet pa jih še hrani tako značko srednje kot tudi značko višje šole.
- Prejemnice značke hranijo pri zlatnini, pri dokumentih ali nekje v stanovanju, kleti ali podstrešju.
- Večina značk je danes potemnelih, veliko jih je zaradi nošenja obrabljenih ali poškodovanih.

Diskusija

Poimenovanje značk, ki so jih medicinske sestre prejele skupaj z diplomom oz. spričevalom, z izrazom sestrskes značke ni najustrežnejše. V kategorijo sestrskih značk namreč uvrščamo tudi značke regijskih strokovnih društev, značke strokovnih srečanj in tudi zlato značko oz. zlati znak. Bolj ustrezen je izraz diplomatska značka, saj natančno označuje, za katero vrsto značke gre.

V tuji literaturi najdemo več člankov in knjig, ki obravnavajo sestrskes značke, med njimi tudi diplomatske (Meglaughlin, 1990; Meixner Reed, 2009; Kozon, 2011; Dugac & Horvat, 2013; Brbora, 2015). V slovenski literaturi (Jarnovič, 1978) je najti samo en in zato toliko bolj dragocen članek z opisom sicer samo dveh značk šole za medicinske sestre, ki je bil že pred skoraj štirimi desetletji, napisan v skrbi, da značke medicinskih sester ne bi bile pozabljene.

Da tako malo intervjuvank še hrani svojo značko, so gotovo še drugi vzroki, ne le tisti, ki so jih same navedle. V tujini so bile značke opremljene s podatki o prejemnici in z datumom diplomiranja. Ker slovenske značke niso bile tako individualizirane, se morda prejemnice nanje niso tako čustveno navezale ter so jih manj skrbno hranile, čeprav so sicer bile na značko ponosne. Slovenske značke tudi niso bile iz dragih kovin.

Nekatere intervjuvanke se podelitve značk ne spominjajo. Morda šole kateri od generacij iz različnih vzrokov značk sploh niso uspele podeliti. VŠZD v Ljubljani je v 70. letih, kot je razvidno iz knjige diplom (Knjiga diplom zdravstvene nege VŠZD Ljubljana, 1978), iz različnih vzrokov medicinskim sestram (samo) diplomatsko listino pošiljala kar po pošti.

Manjša navezanost na značko je verjetno tudi posledica tega, da ob podelitvi značk ni bil dovolj pojasnjen in poudarjen njihov pomen in da tudi njihova podelitev ni bila tako svečana, kot je bila ali je še danes v nekaterih državah po svetu. Svečanost ob zaključku šolanja medicinskih sester sicer v novjšem času tudi v Sloveniji postaja vse slovesnejša. Leta 2011 je bila na Visoki šoli za zdravstveno nego Jesenice, danes Fakulteti za zdravstvo Angele Boškin, uvedena svečana poklicna prisega Angele Boškin, ki jo diplomanti študijskega programa prve stopnje zdravstvene nege izrečejo ob prižgani oljni svetilki (Romih, et al., 2012).

V svetu je precej zdravstvenih šol značke prenehale podeljevati, ker naj bi bile zastarele oz. ker jih nadomešča identifikacijska priponka. Vendar v svetu diplomatske značke podeljujejo nekatere novoustanovljene šole.

Občasno se pojavi tudi predlog, da bi šole, ki so podeljevanje značk že opustile, le-tega ponovno uvedle (Grypma, 2011). Verjetno bi bili značke ali plakete z imenom in priimkom ter datumom zaključenega šolanja veseli tudi naši maturanti oz. diplomanti zdravstvenih šol.

Prenehanju podeljevanja značk pri nas je gotovo botrovalo več vzrokov. Z združevanjem zdravstvenih in nezdravstvenih šol so šole dobile nova imena, ki niso bila več primerna za zapis na sestrskes značke. Kateri so bili vzroki, da je VŠZD v Ljubljani svojim diplomantkam na Oddelku za medicinske sestre diplomatske značke prenehal podeljevati, ni ugotovljeno. Žal današnja identifikacijska priponka ne sporoča, tako kot so nekdaj značke, na kateri šoli se je oseba izšolala. Toda danes je vse bolj pomembno, na kateri šoli se je kdo izobraževal, zato v nekaterih zdravstvenih ustanovah v tujini posamezne medicinske sestre in babice poleg priponke nosijo tudi značko svoje šole. Callander-Grant (2001) ugotavlja, da je nabava značk za šole prevelik strošek. Problem stroškov za značke večina zdravstvenih šol v Združenih državah Amerike rešuje tako, kot so ga že reševale tudi posamezne šole pri nas, namreč da morajo tisti, ki značko želijo prejeti, le-to prej naročiti in plačati.

Medtem ko je v tujini zbiranje vseh vrst sestrskih značk precej razširjeno, pri nas ni tako. Podatki, ki smo jih zbrali o diplomatskih značkah, vsekakor niso popolni, še zlasti, ker metoda raziskave temelji pretežno na ustni zgodovini, ki ni vedno zanesljiva. Obstaja tudi nevarnost napačnih zaključkov. Nekatere intervjuvanke imajo namreč po več značk zdravstvenih šol iz različnih obdobij, saj hranijo tudi podarjene značke starejših sodelavk. Nekaterim so izgubljeno značko kasneje nadomestili z novejšo. Babice so novo značko lahko kupile tudi še leta po zaključku svojega šolanja (Anon, 1953). Vse to povzroča težave še zlasti pri datiranju podeljevanja značk. Omejitev raziskave predstavlja tudi dejstvo, da so diplomantke iz obdobja pred 2. svetovno vojno pokojne in da smo intervjuvati uspeli le malo njihovih svojcev. Raziskava je bila torej opravljena nekaj desetletij prepozno.

Nekaterih podatkov res da ne bo več mogoče zbrati v celoti, vendar bi bilo vseeno vredno raziskovati še naprej. Marsikateri podatek bi lahko še posredovala katera izmed članic sekcij upokojenih medicinskih sester in babic. V tujini ponekod organizirajo t. i. *bring a badge day*, ko na svoja srečanja medicinske sestre prinesejo na ogled svoje diplomatske značke. Taka srečanja bi bilo dobro organizirati tudi pri nas. Za zbiranje podatkov o značkah bi bilo smiselno motivirati tudi mlajše generacije medicinskih sester in babic, marsikatera pozna kakšno starejšo medicinsko sestro ali babico, nekatere pa so njihove hčerke ali vnukinje. Z zbranimi podatki bi zapolnili vrzeli in popravili morebitne pomanjkljive ali celo napačne podatke pričujoče raziskave. Vsak nov podatek, popravek ali predlog za izpopolnitev bo dragocen.

Zaključek

Značke naših medicinskih sester, otroških negovalk in babic so dokaz nastanka, razvoja in sprememb zdravstvenega šolstva v Sloveniji in jih vsekakor moramo obvarovati pred pozabo. Želimo si, da bodo kot pomemben del zgodovine slovenske zdravstvene nege in naše kulturne dediščine nekoč svoje mesto našle tudi v muzeju zdravstvene nege.

Zahvala/Acknowledgements

Zaradi velikega števila vseh, ki so kakorkoli v večji ali manjši meri pomagali pri posredovanju ali zbiranju podatkov za to raziskavo, se vsakemu posamezniku ali ustanovi ni mogoče posebej zahvaliti, zato prisrčna hvala vsem skupaj. Obenem bralke ali bralce članka, ki bi vedeli za kakršne koli podatke o diplomskih značkah, ki v članku niso navedene, ali če ugotovijo, da je kakšna naša trditev pomanjkljiva, netočna ali celo napačna, vljudno prosimo, da to sporočijo na e-naslov janez.fischinger@guest.arnes.si ali na telefonsko številko avtorjev 01 23 13 221./ Due to a large number of people who contributed to collecting the data for this research work, we cannot thank each person or institution individually, so we would like to express our sincere thanks to all of you. At the same time, we would like to invite the readers who have any information related to these badges and pins that is not mentioned in the article, or if they have found some information in the article to be incorrect, to please write to us at: janez.fischinger@guest.arnes.si or call us on 00 386 123 132 21.

Nasprotje interesov/Conflicts of interest

Avtorja izjavljata, da ni nasprotja interesov./The authors declare that no conflicts of interest exist.

Financiranje/Funding

Raziskava ni bila finančno podprta./The study received no funding.

Etika raziskovanja/Ethical approval

Raziskava je pripravljena v skladu z načeli Helsinško-Tokijske deklaracije (World Medical Association, 2013)./The study was conducted in accordance with the Helsinki-Tokyo Declaration (World Medical Association, 2013).

Literatura

Ambrožič, M., 1927. *Pravilnik Šole za sestre v zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani*. Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 9(2), pp. 1–2.

Borisov, P., 1995. *Ginekologija na Slovenskem od začetkov do leta 1980*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, p. 31.

Brbora, Z., 2015. *Službene značke i odore medicinskih sestara, primalja i bolničarki u Hrvatskoj (1914.–1990.)*. Dubrovnik: Samozaložba, pp. 1–23.

Brown, T., 1952. Nursing school pins. *American Journal of Nursing*, 52(10), p. 1224.

<https://doi.org/10.2307/3459842>

PMid:12985635

Callander-Grant, S., 2001. Nurses's badges: archaic symbols or icons of nursing? *International History of Nursing Journal* 6(2), pp. 71–74. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12143446> [6. 10. 2016].

PMid:12143446

Dobrajc, F., 2005. Razvoj šole od ustanovitve do danes. In: F. Dobrajc & M. Marolt, eds. *Zbornik ob 50-letnici Srednje zdravstvene šole Celje 1954–2004*. Celje: Srednja zdravstvena šola Celje, pp. 6–12.

Dragaš, B., 1930. *Pomoč novorojenčku in dojenčku*. Ljubljana: Knjižnica zavoda za zdravstveno zaščito mater in dece v Ljubljani, pp. 105, 125.

Dugac, Ž. & Horvat, K., 2013. Službeno, praktično i elegantno: o uniformama sestara pomoćnica-medicinskih sestara od 1920-ih do 1940-ih godina u Hrvatskoj. *Acta medico-historica Adriatica*, 11(2), pp. 251–274.

PMid:24304108

Ericksen, K., 2016. Nursing pinning ceremony: a rite of passage for graduates. Available at: <http://www.rasmussen.edu/degrees/nursing/blog/nursing-pinning-ceremony-rite-of-passage-for-graduates/> [6. 10. 2016].

Gradišek, A., 1974. 50 let zdravstvenega strokovnega šolstva na Slovenskem. *Zdravstveni obzornik*, 8(3), pp. 145–155.

Grypma, S., 2011. Reintroducing the pinning ceremony. *Journal of Christian Nursing*, 28(3), p. 127.

<https://doi.org/10.1097/CNJ.0b013e31821eb579>

PMid:21853710

Horvat, V., Strnad, M., Čebulec, J., Hedžet, A., Strablek, Š., Pertot, M., et al., 1935. *Dopis gojenk Vodstvu šole za zaščitne sestre v Ljubljani*. Privatni arhiv Fischinger.

Jarnovič, N., 1978. Značke medicinskih sester v Sloveniji. *Zdravstveni obzornik*, 12(1), pp. 54–55.

Keršič, I., Magajne, M., Sima, Đ. & Leskovec, I., 2011. *Medicinske sestre skozi čas*. Ljubljana: Društvo medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Ljubljana, p. 27.

Knjiga diplom zdravstvene nege VŠZD Ljubljana, 1978. Arhiv Zdravstvene fakultete Univerze v Ljubljani.

Kozon, V., 2006. *Pflegephaleristik-Katalog Österreich*. Wien: Österreichische Gesellschaft für vaskuläre Pflege, pp. 8, 11.

- Kozon, V., 2011. Geschichte in Mitteleuropa im Spiegel der Pflegephaleristik. In: V. Kozon, E. Seidl & W. Walter, eds. *Geschichte der Pflege – der Blick über die Grenze*. Wien: Österreichische Gesellschaft für vaskuläre Pflege, pp. 147–202.
- Meglaughlin, J., 1990. *British nursing badges*. London: VadeMecum Press, pp. 1–182.
- Meixner Reed, M., 2009. American nursing pins in history and in context. *Nurse-entrepreneur-network*. Available at: <https://sites.google.com/site/nursingpinsandcollectibles/> [15. 9. 2015].
- Neja, 1969. Medicinska sestra Antonija Šifrerjeva. *Zdravstveni Obzornik*, 3(3), p. 136.
- Organizacija otroških sester negovalk in vzgojiteljic, 1941. Otroške sestre negovalke in vzgojiteljice o svojem poklicu in v odgovor na pojasnilo o poklicu zaščitne sestre. *Slovenski narod*, 74(58), p. 2.
- Pirc, I., 1938. Zdravje v Sloveniji, II knjiga: zdravstvene prilike in delo higijenskih ustanov v Sloveniji 1922–1936. Ljubljana: Higijenski zavod v Ljubljani. p. 437.
- Rode, M.W., 1989. The nursing pin: symbol of 1,000 years of service. *Nursing Forum*, 24(1), pp. 15–17. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6198.1989.tb00813.x> PMID:2694101
- Romih, K., Prebil, A., Skinder Savič, K., Mežik-Veber, M. & Skela-Savič, B., 2012. Prisega Angele Boškin za diplomante študijskega programa prve stopnje zdravstvene nege. *Utrip*, 20(6), pp. 16–18.
- Salobir, Z., & Vengušt, M., 2013. V zrcalu preteklosti in sedanjosti. In: Z. Salobir, et al., eds. *Naše poti: jubilejni zbornik ob 50-letnici Strokovnega društva medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Celje*. Celje: Strokovno društvo medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Celje, pp. 20–46.
- Sutherland, K., 1997. The nursing pin. *Journal of Christian Nursing*, 14(2), pp. 26–27. <https://doi.org/10.1097/00005217-199714020-00010> PMID:9362801
- Šeparović, Z., 1989. Novo o položaju in odgovornosti medicinskih sester v zdravstvu. *Zdravstveni obzornik*, 23(1–2), pp. 31–42.
- Švajncer, J.J., 1983. *Naše stare značke*. Katalog. Pokrajinski muzej v Mariboru, p. 34.
- Šuštar, B., 1992. *Šola za sestre: zdravstveno šolstvo na Slovenskem: razstavni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, pp 1–135.
- Upravni odbor, 1953. Babiške značke. *Babiški vestnik*, 21(1,2), np.
- World Medical Association, 2013. World Medical Association Declaration of Helsinki: ethical principles for medical research involving human subjects. *Journal of the American Medical Association*, 310(20), pp. 2191–2194. Available at: <https://doi.org/10.1001/jama.2013.281053> [1. 9. 2017]. PMID:24141714

Citirajte kot/Cite as:

Fischinger, J. & Fischinger, D., 2017. Diplomске značke nekdanjih šol za medicinske sestre, otroške negovalke in babice v Sloveniji: interpretativna zgodovinska raziskava. *Obzornik zdravstvene nege*, 51(4), pp. 328–339. <https://doi.org/10.14528/snr.2017.51.4.174>